

Поняття, структура, джерела правого регулювання масової комунікації. Інформаційні відносини

1. Поняття правого регулювання масової комунікації.
2. Предмет, метод правого регулювання, принципи інформаційного права.
3. Джерела інформаційного права.
4. Аналогія закону, аналогія права у інформаційних правовідносинах.
5. Поняття та характеристика інформаційних правовідносин: суб'єктів, об'єктів, прав і обов'язків.

Самостійне опрацювання:

1. *Інформація, як об'єкт правого регулювання.*

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 48. Ст. 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
2. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>
3. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16.11.1992 №2782-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12#Text>
4. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальних захист журналістів: Закон України від 23.09.1997 № 540/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 № 3855-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>
6. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>
7. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21.12.1993 № 3759-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3759-12#Text>
8. Про телекомунікації: Закон України від 18.11.2003 № 1280-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15#Text>
9. Правові засади діяльності журналістів в Україні: Роз'яснення Міністерства юстиції України від 04.10.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0062323-11#Text>

1. Поняття правового регулювання масової комунікації

Правове регулювання масової комунікації прийнято розглядати в якості комплексного міжгалузевого інституту правових норм та навчальної дисципліни.

Неодмінною умовою повноцінного й суверенного існування національного інформаційного простору серед інших складників є наявність належної нормативно-правової бази, яка забезпечує юрисдикцію держави в інформаційному полі, власне інформаційний суверенітет, інформаційні права і свободи громадян та суспільства в цілому.

Правові основи функціонування нової інформаційно-комунікативної системи, національного інформаційного простору Україна почала формувати з перших років здобуття незалежності. Увага була спрямована на різні аспекти інформаційного права, зокрема, на забезпечення загальних інформаційних прав людини й громадянина, унормування діяльності засобів масової інформації, сфери інформаційних послуг та комунікацій, інформаційної власності.

На рівні Закону заборонено і цензуру в Україні. Відповідно до українського законодавства здійснення інформаційних прав може бути обмежене лише в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя. Обмеження права на одержання відкритої інформації заборонено.

Законом України «Про інформацію», який у новій редакції набрав чинності 13 січня 2011 р., сформульовано **головні напрями політики держави в інформаційній сфері**. Серед них — забезпечення доступу громадян до інформації; створення національних систем і мереж інформації; зміцнення матеріально-технічних, фінансових, організаційних, правових і наукових основ інформаційної діяльності, забезпечення ефективного використання інформації; сприяння постійному оновленню, збагаченню та зберіганню національних інформаційних ресурсів; створення загальної системи охорони інформації; сприяння міжнародному співробітництву в галузі інформації і гарантування інформаційного суверенітету України.

Відповідно до закону **забороняється контроль за змістом інформації, що поширюється, з боку засновника (співзасновників) засобів масової інформації, органів державної влади або органів місцевого самоврядування, посадових осіб цих органів, зокрема з метою поширення чи непоширення певної інформації, замовчування суспільно значущої інформації, накладання заборони на показ окремих осіб або поширення інформації про них, заборони критикувати органи державної влади та органи місцевого самоврядування або їхніх посадових осіб. Забороняється створення будь-яких органів державної влади, установ, введення посад, на які покладається повноваження щодо здійснення контролю за змістом інформації, що поширюється.**

Національна інформаційна політика забезпечується Конституцією України (1996 р.), Законом України “Про інформацію” (1992 р.), а також іншими чинними нормативними і підзаконними актами, указами, постановами та інструкціями загального і спеціального характеру, у яких визначено право на свободу слова, принципи його забезпечення, міжнародні норми і національні пріоритети регулювання ЗМК. Ці норми цілком відповідають європейським стандартам.

Світова практика свідчить, що виважена державна політика в галузі комунікації має забезпечити становлення інформаційної економіки, а згодом інформаційного суспільства – головної мети європейських країн на ХХІ ст. Україна, яка прагне до європейської інтеграції, асоційованого членства в Євросоюзі, узгоджує свої позиції розвитку суспільства з європейськими перспективами. Високий науковий потенціал України, розробки і ноу-хау в інформаційній сфері, інформаційний потенціал і фундаментальні дослідження зумовлюють такі положення інформаційної політики, як вплив інформаційних і комунікаційних процесів на консолідацію суспільства, формування

громадської думки, підприємництва і економіки, міжнародне співробітництво. Також регулювання і контроль діяльності засобів масової комунікації в європейських державах здійснюється через систему національного законодавства та шляхом розробки і втілення спеціальних урядових програм сприяння ЗМК. За висловом Е.Макаренка, в європейських державах роль ЗМК у формуванні громадської думки і служінні суспільним інтересам гарантована “неписаними” законами національної демократії, тобто для ефективного сприяння реалізації прав і свобод ЗМК мають стати ustalеним інститутом демократії.

У країнах Західної Європи для реалізації задекларованої програми вживаються заходи з лібералізації і приватизації ЗМК; почалося формування регіональної інфоінфраструктури для забезпечення транскордонного телерадіомовлення, кабельного телебачення і супутникового обміну телеінформацією; були прийняті європейські документи для правового регулювання інформаційної діяльності суспільних і приватних засобів комунікації та зв'язку. З огляду на технологічні можливості обговорювалися перспективи створення європейського інформаційного ринку, медіа-концентрації, створення європейських інформаційних ТНК та їх участь у міжнародних проектах і глобальних комунікаційних процесах, проникнення в інформаційний простір центральноєвропейських і східноєвропейських країн. На думку української дослідниці В.Буренко, в Україні не створено умов для реалізації згаданої Резолюції. До найбільш важливих передумов реалізації урядової комунікації належить зміна в структурі медіа-системи, упровадження нових технологій, а також дерегулювання комунікативної інфраструктури та системи телерадіомовлення поєднані із суспільною трансформацією та розвитком інформаційного суспільства. Характерними для таких тенденцій розвитку є: експансія продукції засобів масової інформації; комерціалізація всіх громадських комунікацій; підпорядкування електронних засобів ринковим механізмам; прискорення темпів комунікації; поєднання індивідуальної та масової комунікації внаслідок поширення новітніх інформаційно-комунікативних технологій; інтернаціоналізація комунікації.

2. Предмет, метод правового регулювання, принципи інформаційного права

Предмет правового регулювання — сукупність якісно однорідних суспільних відносин, урегульованих правовими нормами. Предмет правового регулювання вказує, на яку групу суспільних відносин спрямований вплив норм права.

Предмет правового регулювання є умовне виділення певного відокремленого кола (сукупності) суспільних відносин, що мають єдину якість. Це дозволяє узагальнити норми права, які регулюють коло (сукупність) суспільних відносин, у таку нормативну спільність, як галузь права. Приміром, предметом екологічного права є відособлена група суспільних відносин у раціональному використанні природних ресурсів й охороні навколишнього середовища. Предмет аграрного права складають суспільні відносини у сфері організації і діяльності сільськогосподарських товаровиробників. Предмет земельного права — суспільні відносини у сфері раціонального використання і охорони земель. Предмет адміністративного права — управлінські відносини. Предмет трудового права — трудові відносини і т.д. Кожна галузь права має свою, відносно відокремлену, сферу регулювання.

Предметом правового регулювання у сфері масової комунікації є інформаційні правовідносини.

Відмежування предмета правового регулювання однієї галузі від іншої здійснюється на основі виявлення якісної однорідності складових його елементів:

- суб'єктів,
- об'єктів,
- змісту,
- динамічних чинників.

Наприклад, у трудових суспільних відносинах суб'єктами виступають робітники та службовці, об'єктом — предмети праці, змістом — трудова діяльність, динамічними чинниками — потреби у робочій силі, що змінюються. Інший склад елементів мають майнові відносини, управлінські тощо. Предмет правового регулювання зазвичай розглядають як визначальний критерій системи права. Він — головна, об'єктивна підстава для розподілу правових норм за галузями права. Його доповнює метод правового регулювання.

Метод правового регулювання — сукупність прийомів і засобів правового впливу на суспільні відносини. Він несе основне навантаження в динаміці, «роботі» права, показує, як регулюються суспільні відносини, якими прийомами та у які способи. Кожна галузь права має свій специфічний метод правового впливу на суспільні відносини. Метод правового регулювання є багато в чому орієнтованим на способи правового регулювання: дозволяння, зобов'язування, заборони.

Загальними є два методи **правового регулювання**:

- **імперативний (владно-авторитарний, директивний)** — суворо обов'язковий, побудований на засадах влади і підпорядкування, на відносинах субординації (метод «вертикалі»).
- **диспозитивний — автономний**, побудований на засадах автономії, юридичної рівності суб'єктів, угоди сторін, їхній неспів-підлеглості між собою (метод «горизонталі»).

Так, *метод владних приписів (зобов'язування) є властивим, як правило, адміністративному праву, метод рівності сторін і вільного волевиявлення (дозволяння) - цивільному праву, метод справедливої винагороди і заохочення — трудовому праву, метод заборони (заборона недозволених дій) — кримінальному праву, метод дозволяння — підприємницькому праву і т.д.* За допомогою методу правового регулювання можна легше орієнтуватися, до якої галузі права належать ті чи інші поняття й терміни. Термін «договір», скажімо, вживається в різних галузях права — конституційному, міжнародному, трудовому, цивільному. Трудовий договір підпадає під дію методу регулювання трудового права - методу супідрядності і тяжіє до зобов'язувань, а договір як підстава виникнення зобов'язань — під дію методу цивільного права — методу автономії і припускає дозволяння.

Принципи права – це основоположні ідеї, що характеризують зміст права, його сутність і призначення в суспільстві. Принципи права поділяються на загальноправові, галузеві та міжгалузеві.

Загальноправові принципи притаманні праву в цілому. Серед них виділяються такі принципи:

- *принцип справедливості* – втілює компроміс між особою, державою і суспільством, забезпечує відповідність між діями людини та їх соціальними наслідками;
- *принцип поваги прав людини* закріплює, що права та свободи людини є найвищою цінністю;
- *принцип законності* передбачає, що конституція має найвищу силу, усі закони та підзаконні акти мають їй відповідати, а всі органи державної влади, органи місцевого самоврядування та громадяни повинні дотримуватися вимог конституції та законів держави;
- *принцип правосуддя* означає гарантованість звернення будь-якої особи до суду за захистом її порушених прав чи законних інтересів.

Галузеві принципи властиві окремим галузям права. Зокрема, це такі принципи, як принцип індивідуалізації покарання (кримінальне право), принцип презумпції винуватості (цивільне право) тощо.

Міжгалузеві принципи спільні для декількох галузей права. Наприклад, принцип презумпції невинуватості властивий кримінальному та адміністративному праву, принцип змагальності сторін – кримінальному, цивільному та господарському процесу.

До **загальних принципів** слід віднести основоположні положення та ідеї, які поширюються на всю сукупність відносин, що складаються в інформаційній сфері. Це принципи: — законності; — свободи доступу до інформації; — вільного виразу думок і переконань; — забезпечення інформаційної безпеки; — рівності громадян перед законом; — захисту авторських прав; — комплексності відносин в інформаційній сфері.

До **спеціальних принципів** належать основні положення і ідеї, що визначають суть та зміст окремих предметних сфер інформаційного права, його правових інститутів. Наприклад, **основними ідеями і правилами при користуванні мережею Інтернет є**: — принцип єдиного глобального характеру мережі; — принцип точного дотримання правил користування мережею; — принцип недоторканності приватної власності на інформацію і дотримання норм авторського права; — принцип доступності до інформації, який включає право кожного суб'єкта суспільства мати доступ до інформаційних технологій і будь-якої необхідної для нього інформації, дозволеної для доступу, у будь-який час і в будь-якому місці.

У галузі телерадіомовлення можна виділити такі **спеціальні принципи**: — принцип недопущення цензури; — принцип віддзеркалення інтересів всіх верств і категорій телеглядачів і радіослухачів; — принцип ліцензування телерадіомовної діяльності; — принцип захисту авторських і суміжних прав; — принцип пріоритету повідомлень про події державної і суспільної значущості на ін. Свої власні специфічні принципи мають і решта інститутів інформаційного права (інститут доступу до інформації, інститут державної таємниці і т. д.).

3. Джерела інформаційного права

Джерела (форми) права - це офіційні способи зовнішнього вираження й закріплення норм права.

Види основних джерел (форм) права:

- а) нормативно-правовий акт;
- б) нормативно-правовий договір;
- в) правовий звичай;
- г) правовий прецедент.

Джерелами інформаційного права України є комплекс нормативно-правових актів, що регулюють суспільні інформаційні відносини. Законодавство України про інформацію складають Конституція України, міжнародні договори та угоди, ратифіковані Верховною Радою України, Закон України «Про інформацію», закони про окремі галузі, види, форми й засоби інформаційної діяльності, а також підзаконні нормативні акти, що регулюють суспільні відносини щодо обігу інформації. З урахуванням розгалуженості правових норм, що регулюють інформаційні відносини в юридичній науці сформовано декілька рівнів структури нормативного правових актів, які виступають джерелами інформаційного права.

Перший рівень – найвищий за юридичною силою і його складають Конституція України, міжнародні угоди з приводу обігу інформації, що ратифіковані Україною. Конституційні норми гарантують громадянам право на інформацію, конфіденційність інформації про особисте життя людини, судовий захист порушених прав в інформаційній сфері, зокрема на спростування недостовірної інформації про себе та членів сім'ї, право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та пошуком такої інформації. Серед конституційних норм, які гарантують право на інформацію, важливо виділити статтю 57 Конституції України, за якою закони та інші нормативно-правові акти, не доведені до відома населення, визнаються нечинними. крім випадків, передбачених Законом України «Про державну таємницю».

Серед міжнародних документів, що регулюють інформаційні відносини, значне місце займають:

- Європейська конвенція з прав людини;
- Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства;
- Страсбурзька Конвенція про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру;
- Конвенція про кіберзлочинність;
- Орхуська Конвенція про доступ до інформації, громадську участь в ухваленні рішень чи доступі до правосуддя у справах довкілля;
- Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи про доступ до інформації, якою володіють державні органи влади тощо.

Практично у кожному з названих та інших міжнародно-правових актах задекларовані права людини **на вільний доступ до інформації, свободу пошуку, одержання та поширення інформації без втручання держави, отримання громадськістю доступу до інформації, якою володіють органи публічної влади тощо**. Саме таким принципам відповідає і вітчизняне законодавство, що регулює інформаційні правовідносини.

Другий рівень структури джерел інформаційного права об'єднує видові закони, що регулюють загальні та спеціальні інформаційні відносини, в окремих сферах інформаційного соціального обігу. Базовим нормативним актом, що регламентує інформаційні відносини є Закон України «Про інформацію», яким встановлено, зокрема, поняття та види інформації, загально-правові засади її створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту. Визначено принципи інформаційних відносин, види відповідальності за порушення законодавства про інформацію тощо. Загальні засади формування, виконання та проведення інформатизації в Україні, правові основи інформаційної діяльності та права громадян на інформацію, окремі аспекти національної інформаційної безпеки закріплені в Законі України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки».

В залежності від сфери обігу інформації право на доступ до неї регламентується різними спеціальними нормативно-правовими актами. Так, Закон України «Про державну таємницю» регулює суспільні відносини, пов'язані з віднесенням інформації до державної таємниці, засекречуванням, розсекречуванням її матеріальних носіїв та охороною державної таємниці з метою захисту національної безпеки України. Закон України «Про телебачення і радіомовлення» регулює відносини, що виникають у сфері телевізійного та радіомовлення на території України, визначає правові, економічні, соціальні, організаційні умови їх функціонування, спрямовані на реалізацію свободи слова, прав громадян на отримання повної, достовірної та оперативної інформації, на відкрите та вільне обговорення суспільних питань. Спеціальну групу інформаційних відносин регулюють Закони України «Про телекомунікації», «Про Національну програму інформатизації», «Про Концепцію Національної програми інформатизації», «Про науково-технічну інформацію», «Про бібліотеки і бібліотечну справу» та інші.

Ряд законів, що регулюють певну сферу суспільно-економічних відносин містять інформаційні норми, спрямовані на правове забезпечення даної сфери. Так, у Законі України «Про Національний банк України» закріплено право доступу клієнта до інформації щодо діяльності банку, право Національного банку України безоплатно одержувати від інших банків, банківських об'єднань та юридичних осіб, які отримали ліцензію Національного банку України на здійснення окремих банківських операцій, інформацію про їх діяльність та пояснення стосовно отриманої інформації і проведених операцій тощо. Національний банк України має право безоплатно отримувати необхідну інформацію від органів державної влади та органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання усіх форм власності. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» визначає право клієнта на інформацію щодо діяльності фінансової установи. Закон України «Про охорону навколишнього

середовища», серед ряду екологічних прав громадян, гарантує створення та функціонування мережі загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації.

Третій рівень включає підзаконні нормативно-правові акти загальнодержавного значення, до яких відносяться акти Президента України, Кабінету Міністрів України, міністерств, відомств, служб.

Так, Указом Президента України від 6 грудня 2001 року № 1193/2001 «Про заходи щодо вдосконалення державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки України» визначені конкретні напрями реалізації державної інформаційної політики та інформаційної безпеки. З метою поліпшення умов для розвитку демократії, реалізації громадянами конституційних прав на участь в управлінні державними справами і на вільний доступ до інформації про діяльність органів виконавчої влади, а також забезпечення гласності та відкритості діяльності цих органів Кабінет Міністрів України постановою від 4 січня 2002 р. № 3 «Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» зобов'язав міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, Раду міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київську та Севастопольську міські державні адміністрації забезпечити розміщення і постійне оновлення інформації на офіційних веб-сайтах у мережі Інтернет відповідно до Порядку, затвердженого цією постановою.

До підзаконних актів відноситься, зокрема, Наказ Міністерства юстиції України від 21.02.2006 № 12/5 про затвердження Положення про порядок державної реєстрації інформаційних агентств, як суб'єктів інформаційної діяльності. Норми такого та й інших підзаконних нормативно-правових актів конкретизують та деталізують відповідні норми права, що регулюють порядок обігу інформації у тій чи іншій сфері суспільних відносин.

Четвертий рівень – підзаконні нормативні акти локального територіального значення, що приймають місцеві органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Так, Розпорядженням голови Черкаської обласної державної адміністрації від 3 грудня 2010 року № 344 затверджені заходи щодо упорядкування зовнішньої реклами на території області. Такий акт є локальним і поширюється тільки на територію Черкаської області.

Загалом інформаційні відносини в Україні регулюються десятками законів, поряд з якими діють і підзаконні нормативно-правові акти, як на загальнодержавному та місцевому рівнях. Таким чином система джерел інформаційного права є сукупністю нормативно-правових актів держави, що стосується питань обігу інформації у суспільстві, інформаційної діяльності та реалізації суб'єктами свого права на інформацію. Гарантовані Конституцією України права в інформаційній сфері конкретизуються в законах та підзаконних актах, що регулюють інформаційні правовідносини та в цілому мають назву інформаційне законодавство або джерела інформаційного права.

4. Аналогія закону, аналогія права у інформаційних правовідносинах

Прогалини у праві - це повна або часткова відсутність у чинному законодавстві норми, що регулює суспільні відносини, що перебувають у сфері правового регулювання.

До причин (об'єктивним, суб'єктивним) виникнення пробілів у праві, наприклад ставляться:

- Розвиток суспільних відносин (що перебувають у сфері правового регулювання);
- Недоліки законодавчої техніки (виявляються при реалізації відповідних нормативних актів).

Пробіли в праві усуваються (заповнюються) законодавцем (приймається відповідної правотворческим органом відсутня норма або група норм), переборюються правозастосовними органами (не вправі відмовитися від рішення даної юридичної справи про причині неповноти

законодавства). **Способи подолання пробілів у праві (методи їхнього оперативного подолання): аналогія закону й аналогія права.**

Аналогія закону - це рішення юридичної справи, застосовуючи до суспільних відносин закон, що регулює подібні відносини.

Аналогія права - це рішення юридичної справи, на основі загальних принципів права (виходячи із загальних початків і змісту законодавства).

У таких галузях права як адміністративне право, кримінальне право інститут аналогії не допускаються («немає злочину й покарання, немає провини й стягнення - без вказівки на те в законі»). У цивільному праві до інституту аналогії пряме відношення має ст.4 ГК України, у якій, зокрема, говориться про те, що цивільні права й обов'язки можуть виникати з дій, які «хоча й не передбачені законом, але в чинність загальних початків і змісту цивільного законодавства породжують цивільні права й обов'язки». Наприклад, дійсні договори консигнації (різновид договорів комісійного продажу товарів), хоча в ГК України немає такого поняття «договір консигнації».

5. Поняття та характеристика інформаційних правовідносин

Система (організованість) правовідносин розкривається через їх структуру.

Структура правовідносин — це основні елементи правовідносин (суб'єкти) і доцільний спосіб зв'язку між ними на підставі суб'єктивних юридичних прав, обов'язків, повноважень і відповідальності з приводу соціального блага або забезпечення яких-небудь інтересів.

Термін «структура» є адекватнішим стану правовідносин, оскільки термін «склад» лише фіксує їх елементи без вказівки на їх логічний взаємозв'язок. Правовідносини є логічно пов'язаною конструкцією всіх елементів, де головними полюсами зв'язку є їх суб'єкти, що реалізують суб'єктивні юридичні права, суб'єктивні юридичні обов'язки, повноваження і суб'єктивну юридичну відповідальність заради досягнення результату цього зв'язку.

Отже, термін «структура» містить елементний склад правовідносин і правові зв'язки між ними, тобто власне відносини між суб'єктами.

Суб'єкти, або суб'єктний склад, — це сукупність осіб, які беруть участь у правовідносинах (якнайменше дві — правомочний і зобов'язаний).

Об'єктом є те, з приводу чого виникає і здійснюється діяльність його суб'єктів.

Зміст — це суб'єктивні права, обов'язки, повноваження, відповідальність суб'єктів правовідносин, а також *структура змісту* — спосіб взаємозв'язку, що виникає на підставі суб'єктивних прав, обов'язків, повноважень, відповідальності. Структура змісту правовідносин утворює не зв'язок її змістовних елементів (суб'єктивних прав, обов'язків, повноважень, відповідальності), а той правовий зв'язок, який виникає на їх підставі з приводу домагання чогось. Інакше кажучи, це юридичне взаємне становище суб'єктів, яке визначає, формує їх поведінку через кореспондуючі один одному права і обов'язки заради задоволення їх інтересів. Структура змісту правовідносин може бути простою і складною.

Юридичний факт є підставою виникнення, зміни і припинення правовідносин.

Вплив правових норм на поведінку суб'єктів інформаційного права породжує між ними правові зв'язки, що мають назву інформаційно-правових суспільних відносин. Виникнення інформаційно-правових відносин пов'язане з реалізацією права на інформацію чи виникнення обов'язків у суб'єктів інформаційного права, що регулюються нормами інформаційного

законодавства. Закон України «Про інформацію» регулює відносини щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту інформації.

Тобто, **інформаційні правовідносини** – це урегульовані нормами права суспільні відносини, що виникають в усіх сферах життєдіяльності суспільства, учасники яких виступають носіями взаємних прав та обов'язків, встановлених та гарантованих інформаційно-правовими нормами, з приводу обігу певної суспільно значимої інформації. Сутністю інформаційних відносин є первинність інформаційно-правової норми, що встановлює форму правомірної поведінки суб'єктів щодо інформації як об'єкта цих відносин. Це означає, що в основі правового регулювання відносин, пов'язаних з обігом інформації, незалежно від сфери діяльності, лежить норма інформаційного права, що закріплює права та обов'язки певного суб'єкта інформаційних відносин.

Інформаційні правовідносини класифікуються за різними критеріями, основними серед яких є зміст, природа відносин, їх функціональне призначення, поведінка суб'єктів тощо. *За змістом* інформаційні правовідносини можуть мати характер політичних, економічних, моральних, релігійних, міжнародних відносин, що залежить від сфери інформаційної діяльності. Такі відносини регулюються як спеціальним інформаційним законодавством, так і окремими нормами галузевого законодавства. *В залежності від природи походження* інформаційні правовідносини поділяються на безпосередні та відносно-визначені відносини.

Під **безпосередніми інформаційними правовідносинами** розуміються відносини, що виникають з приводу створення інформації, визначення права власності на неї, а також її обігу та захисту. У таких правовідносинах **інформація** виступає основним самостійним **об'єктом**, відображена у формі паперового документу, відеозапису, книги, сценарію, лазерного диску із записом тощо. В переважній більшості такі відносини мають охоронюваний характер, націлений на попередження дій, що порушують чи посягають на інформаційні права суб'єктів. Серед них також є відносини регулятивного характеру, які встановлюють статус суб'єктів, закріплюють їх права в сфері набуття та реалізації інформаційних прав.

Відносно-визначені інформаційні правовідносини – це частина інших правових відносин, зокрема, цивільних, адміністративних тощо, умовно відокремлених від однорідних, які реалізуються з приводу неінформаційних об'єктів, що впливає на обіг певної інформації. В таких відносинах **інформація є факультативним об'єктом** правовідносин, що існує паралельно з основним неінформаційним об'єктом. Так, інформаційні відносини виникають у сфері охорони здоров'я, адвокатської чи нотаріальної діяльності, аудиторської перевірки тощо. Медичні працівники, адвокати, нотаріуси, аудитори поряд з виконанням своїх прямих обов'язків, вступають у додаткові відносини щодо збереження ними в таємниці певної інформації, отриманої в результаті своєї основної діяльності від своїх пацієнтів чи клієнтів.

За характером поведінки суб'єктів інформаційних правовідносин вони поділяються на активні та пасивні, посередницьку інформаційно-правову роботу, допоміжні інформаційні дії, організаційні майнові та немайнові правовідносини. *Активні відносини* виникають при здійсненні пошуку інформації, її споживанні, наданні інформаційних послуг тощо. *Пасивні відносини* виникають у випадках необхідності утримання від неправомірної поведінки стосовно певної інформації, наприклад, нерозголошення лікарської чи нотаріальної таємниці.

За функціональним призначенням інформаційні відносини поділяються на *регулятивні та охоронно-захисні*. Регулятивні правовідносини визначають правомірну поведінку суб'єктів, що закріплені у правових нормах. У випадках порушення встановлених норм виникають охоронно-захисні правовідносини, суть яких полягає у впливі права на неправомірну поведінку одного із суб'єктів та відновлення порушеного права іншого суб'єкта. В межах охоронних відносин може бути використане, зокрема, рішення Конституційного Суду України щодо визнання неконституційними певних норм, що регулюють конкретну групу інформаційних відносин. *За територіальністю* інформаційні відносини поділяються на *внутрішні та зовнішні або*

міжнародні. Внутрішні інформаційні відносини регулюються національним законодавством, а зовнішні – нормами міжнародного права. **В залежності від кількості суб'єктів** інформаційні правовідносини поділяються на *односторонні (прості) та багатосторонні (складні)*. Така класифікація не є вичерпною, але вона показує складність інформаційних правовідносин та підкреслює комплексний характер їх правового регулювання.

Змістовими елементами інформаційних правовідносин є право на створення інформації, збирання інформації, одержання інформації, використання, поширення, охорони та захисту інформації. Кожен із названих елементів має свої особливості, що прямо чи опосередковано закріплені у відповідних нормах закону, право на які реалізуються в інформаційній діяльності. Елементами інформаційних правовідносин також є охорона та захист інформації. Охорона інформації здійснюється за допомогою спеціальних охоронних норм права, в яких визначені правила обігу інформації та заборони на вчинення протиправних дій щодо інформації. З охороною тісно пов'язаний захист інформації, сутністю якого є сукупність методів та засобів, що забезпечують цілісність, конфіденційність і доступність інформації в умовах впливу на неї загроз природного або штучного характеру, реалізація яких може призвести до завдання шкоди власникам і користувачам інформації.

Вихідними засадами формування інформаційних відносин є їх **принципи, закріплені у Законі України «Про інформацію»**:

- гарантованість права на інформацію;
- відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформацією;
- достовірність і повнота інформації;
- свобода вираження поглядів і переконань;
- правомірність одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації;
- захищеність особи від втручання в її особисте та сімейне життя.

Дотримання цих принципів гарантується Конституцією України та іншими законами, норми яких регулюють інформаційні відносини. Такими **гарантіями є**:

- створення механізму реалізації права на інформацію та можливостей для вільного доступу до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів, інших інформаційних банків, баз даних, інформаційних ресурсів;
- обов'язок суб'єктів владних повноважень інформувати громадськість та засоби масової інформації про свою діяльність і прийняті рішення, визначати спеціальні підрозділи або відповідальних осіб для забезпечення доступу запитувачів до інформації;
- здійснення державного та громадського контролю за додержанням законодавства про інформацію;
- встановлення відповідальності за порушення законодавства про інформацію.

Порушення принципів інформаційних правовідносин, недотримання прав і свобод людини та громадянина, визначених Конституцією України, дає підстави для адміністративного чи судового захисту порушеного права.

6. Інформація, як об'єкт правового регулювання.

Головним чинником розвитку суспільства і будь-якої держави є наявність у їх розпорядженні необхідних відомостей про навколишній світ, природні процеси, що в ньому відбуваються, про події, що їх супроводжують, політичну, економічну, соціальну ситуацію тощо. Ці та інші відомості, необхідні знання у відповідній сфері суспільних відносин доводяться до суспільства чи окремо взятої особи за допомогою інформації. Інформація може виступати засобом реалізації конституційних прав і свобод, елементом управління суспільними та

державними справами, засобом впливу на прийняття управлінських рішень, товаром та об'єктом права власності тощо.

Категорія «**інформація**» має досить широкий зміст, оскільки використовується у різних сферах суспільних відносин. Зокрема, вона стала предметом окремої науки під назвою кібернетика, що вивчає ознаки процесів і систем управління в технічних пристроях, живих організмах та людських організаціях. Але будь-яка інформація пов'язується з певними знаннями чи відомостями, характеризується складністю і розгалуженістю, безпосереднім зв'язком з умовами існування суспільства, сприяє підтримці системи управління суспільними процесами. В цілому інформація має соціальне призначення та статус юридичної категорії, що урегульовується відповідними правовими нормами. Визначення юридичної категорії «*інформація*» закріплене у Законі України «Про інформацію», відповідно до якого **інформацією є будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді**. Таке визначення прийнято називати базовим для об'єкта всіх видів інформаційних відносин, хоча в окремих нормативно-правових актах, що регулюють певну групу суспільних відносин, це визначення уточнюється чи розширюється з урахуванням сфери використання тієї чи іншої інформації.

Враховуючи, що інформація є об'єктом права власності, ЦК України дає подібне визначення інформації і відносить її до нематеріальних благ. В інших нормативних актах поняття інформації конкретизується залежно від сфери її обігу. Так, в Законі України «Про телекомунікації» інформація визначається як відомості, подані у вигляді сигналів, знаків, звуків, рухомих або нерухомих інших зображень чи в інший спосіб. Закон України «Про доступ публічної інформації» вводить поняття публічної інформації та визначає, що публічна інформація – це відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації. В Законі України «Про науково-технічну інформацію» визначено, що **науково-технічна інформація – це будь-які відомості та/або дані про вітчизняні та зарубіжні досягнення науки, техніки і виробництва, одержані в ході науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадської діяльності, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді**.

З аналізу таких нормативних визначень випливає, що змістом будь-якої інформації є певні відомості про події чи явища, які відбуваються у суспільстві, відомості про окремо взяту особу, діяльність органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, що можуть зберігатися в будь-якій формі й вигляді. Обов'язковою ознакою інформації є документування або публічне оголошення таких відомостей. Здатність до розмноження та розповсюдження, реалізації на ринку послуг, а також можливість суб'єкта інформаційних правовідносин захищати своє порушене право у даній сфері в судовому порядку є особливою ознакою інформації.

На підставі правового аналізу нормативних визначень поняття «інформація» в юридичній науці визначено, що **інформація – це відомості, подані в будь-якій організаційній формі й вигляді, на будь-яких носіях, про події і явища, які мали або мають місце в суспільстві, державі та навколишньому середовищі**. Таке визначення категорії «інформація» дозволяє віднести до неї відомості про події і явища, що мають місце не тільки всередині нашого суспільства, держави та навколишньому природному середовищі, а й відомості про події і явища, які відбуваються в інших країнах. При цьому подання відомостей не пов'язується з їхніми конкретними формами або видами, з типами або видами носіїв, що дозволяє врахувати появу нових технічних і технологічних можливостей подання відомостей.